

**ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА
«ТРЕТЬОГО СВІТУ» ПІД ЧАС ЛОКАЛЬНИХ
ТА РЕГІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ
1960-1990-Х РР.**

**“THIRD WORLD” STATES AND SOCIETIES
DURING THE LOCAL AND REGIONAL
CONFLICTS OF THE 1960-1990s**

Поспелов А. С.,

кандидат історичних наук, доцент,
незалежний дослідник (Україна),
e-mail: andreas.pospelov@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8789-6393>

Pospelov A. S.,

Ph.D., Candidate of Historical Sciences (Ph.D.),
Associate Professor, independent researcher
(Ukraine),
e-mail: andreas.pospelov@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8789-6393>

В статті наводяться основні характеристики локальних та регіональних воєнних конфліктів 1960-1990-х рр. на теренах Азії, Африки і частково Латинської Америки. Аналізується загальний вплив вказаних конфліктів на держави і суспільства країн «третього світу» та роль і вплив на уряди вказаних країн великих держав. Розкриваються головні аспекти еволюції дії влади країн «третього світу» під час воєнних конфліктів регіонального і локального рівнів 1960-1990-х рр. та її взаємодія з суспільством в цілому і його окремими етно-релігійними групами конкретно. Вказані мотиви слабого мобілізаційного розгортання в країнах «третього світу» під час міждержавних воєнних конфліктів і вплив міждержавних та громадянських війн на розвиток економічної складової держав, що розвиваються в Азії та Африці.

Ключові слова: країни «третього світу», холодна війна, суспільства, мобілізація, державні структури, воєнні конфлікти.

The article describes the main characteristics of local and regional military conflicts of the 1960-1990s. in the territories of Asia, Africa and partially Latin America. It analyzes the general impact of these conflicts on the states and societies of the Third World countries and the role and influence on the governments of these countries of the great powers. The main aspects of the evolution of the actions of the authorities of the “third world” countries during the military conflicts of the regional and local levels of the 1960-1990s, its interaction with society as a whole and its individual ethno-religious groups are revealed. The indicated motives for the weak mobilization deployment in Third World countries during interstate military conflicts and the impact of interstate and civil wars on the development of the economic component of developing countries in Asia and Africa.

Keywords: Third World countries, Cold War, societies, mobilization, state structures, military conflicts.

За період 1960-1990-х рр. в країнах третього світу, за підрахунками автора відбулося біля 170 збройних конфліктів різних типів. Це і міждержавні зіткнення, й громадянські війни й етнічні конфлікти і т.д. При цьому, внутрішньодержавні конфлікти, чисельністю значно перевищували міждержавні. Більше того, деякі з них (наприклад, боротьба курдів, палестинців, тамілів та західних сухарців за незалежність) охоплювали одночасно кілька держав (Ірак, Іран, Сирію, Туреччину у випадку з курдами, Ізраїль, Ліван, Сирію, Йорданію, Туніс, у випадку з палестинцями, Шрі-Ланку, Індію та Мальдівські острови, у випадку з тамілами та Марокко, Алжир, Лівію та Мавританію по відношенню до боротьби фронту ПОЛІСАРІО) [15].

Одночасно в цей період вкрай розтягнутими у географічному та хронологічному просторі виявились і міждержавні війни. Третя (1967 р.) та Четверта (1973 р.) Арабо-ізраїльські війни охопили майже весь Близькосхідний регіон і особливо його арабо-мусульманську складову. А от Чадський конфлікт (громадянська війна з зовнішньою участю Лівії та Франції) 1980-1987 рр. проходила в найтепліших з точки зору клімату умовах, тоді як англо-аргентинська війна 1982 р. за Фолклендські / Мільвінські острови – в найхолодніших. Каргільський конфлікт між Індією та Пакистаном 1983-1999 рр. виявився найвищокогірнішим (мінімальна висота проведення бойових операцій – 4500 м над рівнем моря) [5, с. 17-18]. В свою чергу, Ірано-іракська війна 1980-1988 рр. стала найдовшою міждержавною війною за все ХХ століття [18], а партизанська війна в Колумбії (розпочата у 1964 р. і продовжується до сьогодні) – найдовшим внутрішньодержавним збройним протистоянням. А от війна між Малі і Буркіна-Фасо, яка мала місце в грудні 1985 р., тривала усього 2 дні став, найкоротшою міждержавною війною в ХХ ст. тоді як самим коротким внутрішньодержавним конфліктом скоріше за все слід вважати події 3 лютого 1989 р. в Парагваї, коли був скинутий збройними силами країни диктатор фашистської спрямованості Альфредо Стресснер. Увесь конфлікт тривав не більше 7 годин і його принциповою особливістю стала визначальна роль найбільших кораблів військово-морського флоту абсолютно сухопутної, тобто тієї, що не має виходу до моря країни – канонерських човнів «Парагвай» та «Умаїта».

Зрозуміло, що знаходячись у ситуації постійно діючої збройної небезпеки, уряди держав «третього світу» вимушені були робити максимум за для відповідної підготовки до реальних і потенційних локальних і регіональних конфліктах і це в свою чергу, повинно було відбитися на суспільстві. Втім, прикладів, коли військовий стан змушував уряди країн «третього світу» вдаватися до радикальних заходів з метою переведення суспільства країни, її економіки і т.д. на рейки військового часу ми майже не знаходимо. Навіть під час вкрай напруженої та кривавої ірано-іракської війни (з обох боків загинуло щонайменше 2 млн громадян і лише на фронті), щонайменше уряд Іракської Республіки, людський та економічний потенціал котрої поступався відповідному потенціалу Ісламської Республіки Іран, фактично проводив політику «і зброя і масло» [2].

В чому ж тут справа? Чому, знаходячись в ситуації постійної військової загрози, уряди країн «третього світу» не вдавалися до радикальних заходів, щодо мобілізації всіх ресурсів суспільства на досягнення швидкої та рішучої перемоги? Чому, фактів, щодо переведення економіки країн «третього світу» на військові рейки і її повної мобілізації ми не помічаємо?

Відповідь на ці питання дає одночасно і міждержавно-політичний стан «холодної війни» й система управління самих держав «третього світу».

Так, глобальне протистояння США та СРСР з їх союзниками по НАТО й Організації Варшавсько-

го Договору на світовій арені призвів до встановлення відповідних сфер впливу великих держав в «третьому світі» й повів там конкретних сателітів Вашингтону та Москви. Це призвело до ситуації, при якій потреб в мобілізації економіки конкретної країни «третього світу» фактично не існувало. Все необхідне для ведення війни великі держави своїм партнерам могли поставити на відповідних умовах, у голові кута котрих стояли не економічні а саме політичні інтереси [16, р. 67]. Так, якщо Іран та Ірак, маючи значні валютні надходження за експорт нафти могли якщо не повністю, то в значній мірі розрахуватися за поставленні засоби ведення війни, то от неможливі у 1970 рр. Уганда, а у 1980-ті рр. Ефіопія, змогли створити суттєві (якщо не величезні) арсенали, обсяг яких значно перевищував необхідність потреб національної оборони виключно за рахунок Радянського Союзу [22], який діяв виходячи з міжнародно-політичних міркувань. В свою чергу Марокко, що з 1976 р. разом з Мавританією, а з 1979 р. самостійно вело вкрай напружену й розтягнуту у часі (до 1996 р.) війну в Західній Сахарі, спиралося виключно на конкретне фінансування з боку США – 1 млн. доларів щодня, тільки на проведення бойових дій [11, р. 126].

Зрозуміло, що в цих умовах, вести мову про якусь мобілізацію не приходилося, тим більше, що в ній і з військово-політичної точки зору ніякого сенсу не було – в разі перспективи поразки свого союзника, великі держави власними діями моментально його врятують. Саме так, через по суті ультиматум СРСР від 24 жовтня 1973 р. закінчується Четверта арабо-ізраїльська війна [9], й через активні дії американської дипломатії на протязі усього 11-12 годин в ніч з 10 на 11 червня 1982 р., припиняються бойові дії в Лівані під час П'ятої арабо-ізраїльської війни [8, с. 232 - 233].

Втім, в тій чи іншій ступені, всі вищевказані воєнні конфлікти проходили в контексті холодної війни. Проте і конфлікти регіонального і локального рівнів 1960-1970-х рр., що розвивалися поза ходом „холодної війни” також мали деякі особливості. Лідери навіть неможливих країн Азії та Африки, завдяки мілітаризації стали доволі сильними. В результаті вони намагалися вирішити свої внутрішні та зовнішні проблеми лише військовим шляхом. Тому з'явилися кілька осередків дуже запеклих війн, як то між Іраном та Іраком у 1980 – 1988 рр., чи Малі й Буркіна-Фасо у грудні 1986 р. Багато таких конфліктів, особливо внутрішньодержавних (скажімо, у Судані з 1983 р.) не цікавили великі держави і розвивалися на периферії „холодної війни”. Лише згодом, довготривалі конфлікти наприклад чадський 1980 – 1987 рр., чи ірано-іракський 1980-1988 рр. почали цікавити великі держави, але з виключно з економічної точки зору. Тому, ці війни продовжувалися довгий час, а їх політичне врегулювання постійно гальмувалося. Саме в цих конфліктах особливо проявилось безсилля міжнародних інституцій, щодо їх припинення. Лише військові перемоги призводили до закінчення подібних війн.

Саме військова сила виявилась чи не єдиним аргументом припинення військово-політичних кон-

фліктів 1960-1990-х рр. Досвід цих подій яскраво демонструє безсилля ООН та інших міжнародних організацій дипломатичним шляхом розв'язати конфліктні ситуації. Лише в Нікарагуа у 1990 р. це вдалося. В інших випадках, країни Азії, Африки та Латинської Америки зверталися до міжнародних інституцій лише у разі військових поразок. До таких заходів вдавалися уряди Уганди у 1979 р., Аргентини у 1982 р. та Ісламської Республіки Іран у 1988 р. [21. – 1979. – March 3; 1982. – April 16, June 3]. Великі держави зовсім ігнорували ООН та інші міжнародні організації (Великобританія у 1982 р. під час Фолкендської війни, США в 1989 р. за часів Панамської кризи). Втім, великі держави діяли за допомогою ООН у випадках їм вигідних. Війна в Перській затоці 1991 р. – найяскравіший приклад [10, с. 78–80].

Українська та російська історична наука цієї показової речі не помічає. У деяких роботах сучасних дослідників, присвячених аналізу чи типології воєнних конфліктів затверджується аргумент, про ведення війн сучасності в рамках міжнародного права [4, с. 48]. Проте, у воєнних конфліктах, в тому числі і 1960 – 1990-х рр., державні інтереси завжди превалюють і превалювали над міжнародним правом. Задля досягнення своєї мети, на його норми не звертали увагу практично постійно. Подібний аргумент підтверджують дії ВМС Великобританії під час війни на Фолклендах 1982 р., хімічні атаки Іраку під час ірано-іракської війни 1980 – 1988 рр. й авіанальоти ВПС Ізраїлю на Ірак і Туніс у 1981 та 1985 рр. відповідно [3, с. 183-187].

В свою чергу, розвиток мілітаризації країн Азії, Африки та Латинської Америки надало можливість деяким з них відігравати більш значну роль в цих регіонах і не тільки. Активне втручання власними збройними силами у воєнні конфлікти в інших державах дозволив таким країнам як В'єтнам, Сирія, Лівія та Куба підвищити свій політичний статус в світі й вирішити низку зовнішньополітичних, стратегічних та економічних проблем [14, р. 187-200].

Втім, в цілому тенденція, щодо розвитку воєнних конфліктів поза впливом великих держав, поступово переважала. Ця тенденція відобразилася в політиці країн Азії, Африки й Латинської Америки і в 1990-ті рр. стала пануючою. Причому в деяких випадках вона досягла форми своєрідного політичного наступу на великі держави в моменти, коли вона – велика держави виявилась морально пригнічена попереднім військовим конфліктом. Так, наприклад, для Сполучених Штатів, поразка у в'єтнамській війні 1964-1975 рр. стала більше психологічною ніж військовою. Про це яскраво свідчать і воєнні конфлікти 1975 – 1991 рр. за участю США. В другій половині 1970-х рр. уряд США фактично перестав протидіяти СРСР на шляху поширення сфери впливу. Сполучені Штати проігнорували перемогу сандіністів в Нікарагуа у 1979 р. і дозволили лівим повстанцям в Сальвадорі, Колумбії, Гватемалі, Перу перейти у наступ на уряди проамериканського спрямування [19, р. 87 – 94; 160 – 196]. Нічого не вдіяли американці і в Ірані, завдяки чому уряд шаха Реза Пехлеві – найбільшого

союзника США в регіоні Близького та Середнього Сходу був повалений. Лише захоплення тегеранськими студентами американського посольства спонукало Сполучені Штати застосувати силу. Однак, погано підготовлена операція по визволенню заручників в квітні 1980 р. провалилася навіть без протидії з іранського боку. Втім, вона нічому не навчила американських військових. Нова операція „Яструбиний кіготь”, що готувалася в другій половині 1980-го року, нагадувала справжню війну і навіть теоретично не мала шансів на успіх [7, с. 12-14]. Лише прихід до влади Р. Рейгана дозволив її скасувати.

Що ж до внутрішніх причин взаємодії влади і суспільства країн «третього світу» під час локальних і регіональних конфліктів, то підтримання ситуації війни й жертвовності власного народу, стало чи не найголовнішим напрямом внутрішньої політики лідерів країн «третього світу». Так, в ІРІ у 1980-1988 рр. всіляко створювалися культ шахідів – військових, що загинули за віру. Його ефект був настільки вражаючим, що юнаки в віці 13-14 років масово записувалися у лави ополчення басідж і відправлялися на фронт фактично без зброї. Там, вони озброєні лише пластиковими «ключами від раю» повинні були йти перед регулярними частинами на мінні поля й ціною свого життя розчищати шлях для проходження бойової техніки. І це набуло характеру державної політики й загальносуспільного спрямування, а іранські стратеги всі свої операції з 1983 р. планували саме з таким елементом [12, р. 182-255]. Хоча, загальної мобілізації у лави збройних сил ІРІ в цей час фактично не споглядалось – вони комплектувалися на основі закону про загальний військовий обов'язок, який не дивлячись на важку і криваву війну, діяв аналогічно мирним часам.

Однак все ж таки, деякі держави «третього світу» на певних етапах відповідних конфліктів проводили суспільну мобілізацію. Однак в доволі оригінальній формі. Так, у 1976 р., за призивом короля Марокко Хасану II, мінімум 300 тисяч марокканців здійснили так званий «зелений марш» в Західну Сахару, озброївшись лише Кораном та зеленими прапорами [23, з. 176]. Цим заходом, вони не тільки зазначили претензії королівства на територію цієї колишньої іспанської колонії, а й моментально створили прецедент для включення Західної Сахари у склад Марокко по етнічному принципу, так як майже вдвічі перевищили автохтонне населення (140-175 тисяч за різними оцінками) цієї неадміністративної території Африки.

В свою чергу, після війни 1973 р., коли була повністю мобілізована у лави збройних сил Сирійської Арабської Республіки алавітська община, її представники в подальшому зайняли особливе положення в сирійському суспільстві, створивши відповідні контролюючі і спрямовуючі структури, знаходячись у ситуації перманентної мобілізації щонайменше до 1997 р.

В значній ступені своєрідна «м'якість» урядів держав «третього світу» щодо суцільної суспільної мобілізації під час локальних і регіональних конфліктів 1960-1990-х рр. особливо на теренах Азії

та Африки була в не малій ступені пов'язана зі своєрідною позицією інтелігенції відповідних країн. Так, четверта арабо-ізраїльська війна 1973 р. з боку Ізраїлю велася в черговий раз за сам факт існування цієї держави, а з боку Сирії та Єгипту за повернення власних земель, захоплених Ізраїлем у 1967 р. Саме тому, уряд Ізраїлю під час цих бойових дій пішов на вкрай максимальне напруження усіх існуючих сил, втім, всіляко зберігав від участі у війні молоде покоління, яке усіляко рвалося на війну за захист своєї держави, але законодавчо і морально не підпадало під мобілізацію [6]. Втім, понесені в, не малій ступені не відновлювальні втрати, змусило уряд Держави Ізраїль після війни без зміни законодавства піти на зміну підходів щонайменше по кадровій політиці власних збройних сил. В свою чергу, в арабських країнах, не зважаючи на принциповість жовтневої 1973 р. війни з Ізраїлем, до неї, в плані кадрової політики таке враження, що відноситься інфантильно [1, с. 173-288].

В деяких випадках інтелігенція виходячи з патріотичних міркувань підтримувала власний уряд, незважаючи на репресії, які раніше зазнала з боку влади своєї держави. Так відбувалося у Ірані після початку у 1980 р. війни з Іраком, коли ісламський уряд, значною кількістю населення сприймався як тимчасовий чи диктаторський, втім, проти його заходів щодо військової, міжнародної та конкретно антиіракської позиції мало хто виступав навіть на словах [17, р. 125-130].

Втім, випадки, коли значна частина інтелігенції держави «третього світу» у воєнному конфлікті підтримувало зовнішнього ворога власної держави, вважючи владу своєї країни ганебною були не поодинокі. Так діяли у 1979 р. представники камбоджийської інтелігенції, підтримавши в'єтнамські війська, що розгромили режим Пол Пота [13, р. 3-23]. Дещо раніше, під час відомої Війни у В'єтнамі чи Другої Індокитайської війни 1964-1975 рр. інтелігенція де-факто відгорнулася від уряду Південного В'єтнаму, вважаючи його, як в принципі і більшість населення країни, що існувала в 1954-1975 рр. абсолютно не легітимним. Колишній віце-президент південного В'єтнаму, вдалий пілот і стратегічно мисляча особа Нгуен Као Кі, в своїх спогадах «Як ми програли війну у В'єтнамі», писав, що втрата країни відбулася в першу чергу через втрату умів [20, р. 179].

Набагато частіше інтелігенція в воєнних конфліктах 1960-1990-х рр. виступала не тільки проти влади своєї країни, але і проти війни взагалі, вважаючи її несправедливою та непотрібною. Влада в цих випадках могла не звертати увагу на позиції інтелігенції і проводити обраний курс. Так відбувалося у Ізраїлі що до Ліванського конфлікту починаючи з 1982 р. Але частіше влада проводячи власний курс репресувала представників національної інтелігенції з нею незгодних. Наприклад це сталося у Китаї під час війни з В'єтнамом у 1979 р.

Таким чином, чисельні регіональні та локальні конфлікти 1960-1990 рр., не дивлячись на їх суттєву напруженість та проведення у вкрай важких географічних, економічних і соціально-політичних

умовах, мало відобразилися і на державах як таких і на їх суспільствах. Заходів, щодо радикальних перетворень, на штатт повальної мобілізації населення та переводу усієї економіки на військовій рейки, ми фактично не споглядаємо. З внутрішньополітичних та зовнішньополітичних міркувань в цьому не було ніякого сенсу, так як лідерам держав «третього світу» було вигідно підтримувати образ «жертви» як серед власного населення так і для своїх покровителів з числа великих держав.

Список використаних джерел

1. Арабо-израильские войны. Арабский взгляд. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 480 с.
2. Дьомін О.Б., Поспелов А.С. Мілітаризація Іракської Республіки наприкінці 70-80-х років ХХ століття // Науковий вісник Дипломатичної Академії при МЗС України. – 2003. – Вип. 9. – С. 407-418.
3. Жирохов М. Крылья возмездия. Краткая история ВВС Израиля. – М., 2001. – С. 183 – 187.
4. Костенко Г. Ф. Види, типи воєнних конфліктів та їх класифікація // Вісник Дипломатичної Академії України. – Вип. 2. – К., 1999. – С. 47-56.
5. Котлобовский А., Жирохов М. Пылающий Индостан. Часть V. Войны мирного времени // Авиация и время. – 2005. - № 5. – С. 17-20.
6. Мостов И. Дорога к крыльшкам. Как новый репатриант стал израильским лётчиком [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://berkovich-zametki.com/2015/Zametki/Nomer2_3/Mostov1.php
7. Никольский М. Авиация специального назначения // Авиация и космонавтика. – 1999. – № 11. – С. 2 – 18.
8. Поспелов А.С. Израильско-Сирийский конфликт 1982 г. и позиция великих держав // Материалы IX ежегодной международной, междисциплинарной по иудаике. – М., 2002. – С. 232 - 233.
9. Правда. – 1973. – 24 октябрия.
10. Сафончук В. Дипломатическая история „Бури в пустыне”. // Международная жизнь. – 1996. - № 11. – С. 78 – 80.
11. Bontem K. La guerre du Sahara occidental. – P., 1984. – 188 p.
12. Chibin Sh., Tripp Ch. Iran and Iraq war. – London: Croom Helm, 1998. – 262 p.
13. Chinese war crimes in Vietnam (Document Vietnam courier). – Hanoi, 1979. – 36 p.
14. Conflict and intervention in the Third World / Ed. by Mohammed Ayoob. – L., 1980. – 226 p.
15. Dejiny narodne osvobodzeneckeho hnuti v zemich Subsaharske Afriky v 60 a 70 letah / Ved red. J. Cesar. – Praha, 1984. – 212 s.
16. Gowa J., Wessell N. Ground Roles: Soviet and American involvement in regional conflicts. – Philadelphia, 1982. – 128 p.
17. Hiro D. Iran under the ayatollans. – L., Melbourne and Henley: Routledge and Kegan Paul, 1985. – 416 p.
18. Hiro D. The longest war: the Iran-Iraq military conflict. – L.: Paladin Crafton books, 1990. – 323 p.
19. McMillan J. Reigan and the world imperial policy in the New Cold War. – N. Y., 1985. – 230 p.
20. Nguyen Cao Ky. How we lost Vietnam war. – N.Y.: Stein and Day Publishers, 1984. – 236 p.
21. The Morning star. – 1979 - 1982.
22. “Trade Registers”. Armstrade.sipri.org. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/trade_register.php
23. Wener J.B. The Green March in historical perspective // The Middle East Journal. – 1979. – №1. – p. 176.

References

1. Arabo-israillskie woyny. Arabskiy vzglyad. – M.: Yauza, ExmoYauza, 2008. – 480 p.

2. Dyoman O.B. Pospielov A.S. Militarizaziya Iraqs-koyi Respubliki napryukinci 70-80-ch rokov XX stolitiya // Naukoviy visnik Diplomatichnoyi Akademii pri MZS Ukrainy. – 2003. – Vip. 9. – С. 407-418.

3. Zirochov M. Kryliya vozmezdia. Kratkaya istoria VVS Izrailiya. – M., 2001. – С. 183 – 187.

4. Kostenco G.F. Vyudi, tipi voyennich konfliktiv ta yich klassifikatsiya // Visnik Diplomatichnoyi Akademii Ukrainy. – Vip. 2. – K., 1999. – С. 47-56.

5. Kotlobovskiy A., Zirochov M. Kotlobovskiy A., Zhiroxov M. Pyulayschiy Indostan. Chast V. Voyni mirnogo vremeni // Aviatsia i vremya. – 2005. - № 5. – С. 17-20.

6. Mostov I. Doroga k kryliskam. Kak noviy repatriant stal izraillskim lytchikom stov I. Doroga k kryliskam. [Electronniy resurs]. Rezim dostupu: http://berkovich-zametki.com/2015/Zametki/Nomer2_3/Mostov1.php

7. Nilolskiy M. Aviazia spetsialnogo naznacheniya // Aviatsia i kosmonavtika. – 1999. – № 11. – С. 2 – 18.

8. Pospielov A.S. Israillsko-Siriyskiy konflikt 1982 g. i pozitsiya velikich derzav // Materialy IX ezegodnoy, mezdunarodnoy, mezdisciplinarnoy konferentsii po iudaike. – M., 2002. – С. 232 - 233.

9. Pravda. – 1973. – 24 oktyabrya.

10. Safonchuk V. Diplomaticheskaya istoriya „Buri v pustynе”. // Mezdunarodnaya zizn. – 1996. - № 11. – С. 78 – 80.